

**WŁADYSŁAWA SZULAKIEWICZ: NAUCZYCIELE I ICH
EDUKACJA. W KRĘGU IDEI LWOWSKIEJ PEDEUTOLOGII,
TORUŃ 2017, s. 337**

Współcześnie gromadzenie informacji o nauczycielu i prowadzenie badań pedeutologicznych jest niezwykle ważne ze względu na zachodzące przemiany w różnych sferach ludzkiego funkcjonowania, m.in. edukacyjnej, społecznej czy kulturowo-oświatowej. O istotności nieustannego podejmowania tej tematyki świadczy książka autorstwa Władysławy Szulakiewicz pt. *Nauczyciele i ich edukacja. W kręgu idei lwowskiej pedeutologii*. Tytuł tej publikacji ma podwójne znaczenie, bo, jak podkreśliła autorka: *Moją intencją jest bowiem, z jednej strony utrwalenie pamięci o osobach zasłużonych w dziele tworzenia edukacji pedagogicznej na ziemiach polskich, z drugiej zaś, zaprezentowanie ich poglądów pedeutologicznych*¹. Trzeba wspomnieć, że recenzowana praca stanowi kontynuację refleksji nad nauczycielem podjętej przez autorkę w książce pt. *O uczących i uczonych. Szkice z pedeutologii historycznej*². Dokonała ona w niej udanej próby rekonstrukcji portretów wybitnych twórców polskiej humanistyki, nauczycieli akademickich, zasłużonych w dziele Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, a mianowicie jej założyciela Kazimierza Twardowskiego, a także spadkobierców jego myśli: Ludwika Jaxy-Bykowskiego, Tadeusza Czeżowskiego oraz Izydory Dąmbskiej³, uwzględniając ich dorobek naukowy, poglądy pedagogiczne oraz wyobrażenia i spostrzeżenia o zawodzie nauczyciela.

¹ W. Szulakiewicz, *Nauczyciele i ich edukacja. W kręgu idei lwowskiej pedeutologii*, Toruń, Wydawnictwo Naukowe UMK, 2017, s. 10.

² W 2014 r. nakładem Wydawnictwa Naukowego UMK ukazała się praca autorstwa W. Szulakiewicz pt. *O uczących i uczonych. Szkice z pedeutologii historycznej*. Spotkała się ona z pozytywnym odbiorem w środowisku naukowym, o czym świadczą recenzje przygotowane m.in. przez prof. Witolda Chmielewskiego („Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2016, nr 3–4, s. 238–241) i dr Joannę Falkowską („Studia Paedagogica Ignatiana” 2016, Vol. 19, no. 2, s. 299–308).

³ Publikacje W. Szulakiewicz w tym zakresie: *O uczących i uczonych: szkic z pedeutologii historycznej*, w: *Wdzięczność i zobowiązanie: myśl Jana Pawła II źródłem inspiracji współczesnego środowiska akademickiego*, red. C. Kustra, Toruń 2009; *Nauczyciel w twórczości i działalności pedagogicznej Kazimierza Twardowskiego*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2014, nr 1–2; *Rodzina w życiu wybitnych uczonych: przykład Kazimierza Twardowskiego (1866–1938)*, w: *Obrazy rodziny w ujęciu pedagogicznym i historycznym*, red. A. Szerlag, S. Walasek, Wrocław 2012; *Istota i zakres dydaktyki ogólnej w Szkole Kazimierza Twardowskiego (Kazimierz Twardowski – Kazimierz Sośnicki – Bogdan Nawroczyński)*, w: *Inspiracje dla współczesnej edukacji w dydaktyce Drugiej Rzeczypospolitej*, red. D. Drynda, Katowice 2000; *Za przykładem mistrza: Tadeusza Czeżowskiego (1889–1981) służba uniwersytetowi i nauce*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2010, T. 47.

Natomiast w pracy *Nauczyciele i ich edukacja...* Szulakiewicz rozszerzyła grono uczonych o dwóch reprezentantów środowiska lwowskiego, których działalność przyczyniła się do rozwoju polskiej teorii i praktyki pedagogicznej. Bohaterami publikacji uczyniła Antoninę Machczyńską⁴ (1837–1919), nauczycielkę, orędowniczkę oświaty kobiet, działaczkę społeczno-oświatową i publicystkę, oraz Bolesława Ferdynanda Mańkowskiego⁵ (1852–1921) – profesora pedagogiki Uniwersytetu Lwowskiego, dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie oraz redaktora czasopisma pedagogicznego „Muzeum”. Trzeba podkreślić, że byli to nauczyciele zasłużeni w zakresie kształcenia przyszłych kandydatów do zawodu pedagogicznego, bowiem Machczyńska przyczyniła się do powstania i rozwoju seminariów nauczycielskich w Galicji, gdzie sama również prowadziła zajęcia, zaś Mańkowski dbał o poziom kształcenia pedagogów na poziomie uniwersyteckim. Z kolei ich twórczość pisarska stanowi wartościowe kompendium wiedzy pedagogicznej, ponieważ poza rozważaniami teoretycznymi zawiera również refleksje z praktyki pedagogicznej, co w znaczącym stopniu wzbogaca wiedzę pedeutologiczną.

Recenzowana praca składa się z przedmowy, dwóch części, zakończenia i bibliografii. Interesujące dopełnienie narracji stanowi wybór pism charakteryzowanych postaci, a także aneks dokumentujący ich życie i działalność. W pierwszej części pt. *Nauczyciel – wychowawca – działacz oświatowy. Projekt pedeutologiczny Antoniny Machczyńskiej (1837–1919)* autorka przypomniała biografię Machczyńskiej, koncentrując się przede wszystkim na zaprezentowaniu przebiegu jej drogi edukacyjnej w kontekście pracy w zawodzie nauczycielki, a następnie jej zasług w działalności oświatowej i społecznej. Trzeba zgodzić się z autorką książki, że na swojej drodze edukacyjnej i zawodowej Machczyńska spotkała wartościowych ludzi, którzy mieli duży wpływ na jej życie. Wśród nich można wymienić m.in.: Stanisława Jachowicza, Klementynę z Tańskich Hoffmanową, rodzinę Czartoryskich, a także inne osoby, z którymi współpracowała podczas

⁴ Publikacje o A. Machczyńskiej: M. Strzelecka, *Antonina Machczyńska*, Lwów 1932; S. Konarski, *Machczyńska Antonina*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, T. 18, Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 626–627; A. Pług, *Antonina Machczyńska*, „Wędrowiec” 1899, nr 25–26; Z. Sokołowska, *Antonina Machczyńska*, „Nasz Dom” 1914, nr 7; W. Szulakiewicz, *O edukacji pedagogicznej kobiet. Antoniny Machczyńskiej myśl pedeutologiczna*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2015, nr 1–2; J. Falkowska, *Twórczość pedagogiczna jako źródło do biografii Antoniny Machczyńskiej*, w: *Badania biograficzne w pedagogice: studia źródłowe i bibliograficzne*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2015.

⁵ Publikacje o B. F. Mańkowskim: S. Jedynek, *Bolesław Mańkowski o wartościach naczelnych życia ludzkiego (zapomniane karty Uniwersytetu Lwowskiego)*, w: *Considerationes Philosophicales: w czterdziestolecie pracy naukowej Profesora Tadeusza Kwiatkowskiego*, red. J. Świderek, M. Flis-Jaszczuk, W. Pycka, Lublin 1999; W. Szulakiewicz, *Między teorią a praktyką edukacyjną: Bolesława Ferdynanda Mańkowskiego (1852–1921) zasługi w rozwoju pedagogiki akademickiej*, w: *Rozwój polskiej i ukraińskiej myśli pedagogicznej na przestrzeni XIX–XX wieku*, red. A. Haratyk, Wrocław 2011; też, *O zasłużonych redaktorach czasopisma „Muzeum” (1885–1939)*, w: *Addenda do dziejów oświaty: z badań nad prasą XIX i początków XX wieku*, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź 2011; W. Hahn, *Śp. Dr Bolesław Mańkowski*, „Przegląd Pedagogiczny” 1921, nr 8–10; M. Balukiewicz, *Mańkowski Ferdynand Bolesław*, w: *Słownik pedagogów polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1998; *Długoletniemu redaktorowi Muzeum (1890–1915), członkowi honorowemu TNSW Bolesławowi Mańkowskiemu*, „Muzeum” 1916, z. 10.

realizacji różnych inicjatyw podejmowanych z myślą o polepszeniu sytuacji kształcenia kobiet.

Z przedstawionego przez autorkę publikacji portretu wyłania się obraz Machczyńskiej jako osoby zaangażowanej w pracę pedagogiczną, która przez ponad 30 lat rzetelnie i sumiennie wypełniała misję w zakładach kształcenia kobiet. Jako nauczycielka języka polskiego i literatury polskiej jednocześnie przekazywała wartości moralno-etyczne, religijne oraz starała się kształtować świadomość narodową wśród wychowanków. Poza tym Szulakiewicz podkreśliła jej zasługi na rzecz rozwoju życia kulturalno-oświatowego we Lwowie, bowiem opisywana nauczycielka podjęła się organizacji instytucji edukacyjnych dla kobiet oraz uczestniczyła w pracach różnych stowarzyszeń i towarzystw społeczno-oświatowych. To dzięki jej zaangażowaniu w 1871 r. powstało pierwsze żeńskie seminarium nauczycielskie we Lwowie. W 1891 r. przyczyniła się do założenia Związku Koleżeńskich Byłych Seminarzystek i Nauczycielek, zaś rok później została współzałożycielką Internatu dla Kandydatek Seminarium Żeńskiego we Lwowie. Ponadto należy docenić jej aktywność w takich organizacjach i stowarzyszeniach jak: Towarzystwo Oszczędności Kobiet, Towarzystwo Opieki Obywatelskiej nad Internatem, Towarzystwo Oszczędności Straży Pożarnych, Towarzystwo Pracy Kobiet i Zjednoczenie Polskich Chrześcijańskich Towarzystw Kobiety.

Natomiast z bogatego dorobku literackiego Machczyńskiej Szulakiewicz trafnie wyodrębniła cztery zasadnicze kategorie, co wprowadziło dużą przejrzystość w analizie tego zagadnienia. Uwzględniła szeroko rozumianą problematykę pedagogiczną⁶, publikacje przeznaczone dla dzieci i młodzieży (będące uzupełnieniem podręczników szkolnych⁷), literaturę dla ludu⁸, a także poezję, którą zaczęła tworzyć już w młodości. Niewątpliwie twórczość pisarska Machczyńskiej skierowana była do szerokiego grona odbiorców, którzy reprezentowali różne grupy społeczne, a mianowicie do dzieci, młodzieży i osób dorosłych, w szczególności mieszkańców wsi. W tworzonej narracji często przywoływała osoby godne zapamiętania i naśladowania, ponieważ dla niej niezwykle ważna była edukacja patriotyczna, a także szerzenie wartości religijnych i moralnych. Jak słusznie zaznaczyła Szulakiewicz *Jej publikacje są idealnym przykładem troski autorki o swoich czytelników, dlatego tak dobrze spełniały funkcje edukacyjne – uczyła opowiadając*⁹.

⁶ Zob. np.: *Szkółka wiejska* (1856), *Młoda nauczycielka. Dziełka poświęcone zakładom wychowania płci żeńskiej* (1863), *Rzut oka na literaturę pedagogiczną i ludową niewieściego pióra w Polsce* (1894), *Kobieta polska. Szkic historyczny* (1912), *O wychowaniu żeńskim* („Szkola” 1869, dodatek do nr 2), *Nauczycielki domowe* („Opiekun Domowy” 1870, nr 12).

⁷ Zob. np.: *Powieści dla młodocianego wieku* (1868), *Pobudka. Opowiadania dla dorastającej młodzieży* (1909).

⁸ Zob. np.: *Złota księga – czyli przykłady cnót chrześcijańskich, ludziom ku zabawie i nauce* (1862), *Kilka obrazków, kilka nauk przed wiejską chatą, czyli samouctwo dla pastuszków* (1863), *Opowiadania dla ludu* (1883), *Powrotna fala. Nauka dla ludu powracającego z uchodźstwa* (1917).

⁹ W. Szulakiewicz, *Nauczyciele i ich...*, s. 85.

Spośród wielości idei istotnych dla nauczyciela wymienionych przez Machczyńską autorka pracy słusznie zaznaczyła, że *prezentowała taką koncepcję osobowości nauczyciela, jego wykształcenia, aby służyła realizacji ważnej idei, jaką było wówczas oświecenie ludu wiejskiego i wychowanie dobrych obywateli*. Dodawała również, że *wizję nauczyciela wykształconego realizowała dwutorowo, bo z jednej strony była autorką projektów dotyczących kształcenia nauczycieli, z drugiej zaś realizowała je w praktyce jako nauczyciel seminariów, ale i jako autorka publikacji umożliwiających zmaterializowanie trudnych idei zawartych w jej koncepcji*¹⁰. Dlatego można określić ją mianem nauczycielki nauczycielek oraz nauczycielką ludu.

Z kolei w drugiej części zatytułowanej *Nauczyciel wobec sztuki wychowania i nauczania. Bolesława Ferdynanda Mańkowskiego (1852–1921) myśl pedeutologiczna* autorka pracy przybliżyła kilka faktów z biografii Mańkowskiego, a mianowicie zdobyte wykształcenie i jego aktywne życie zawodowe. Dzięki solidnemu wykształceniu, które uzyskał podczas studiów na Uniwersytecie Lwowskim, a następnie uzupełniał na niemieckich uniwersytetach w Berlinie i Lipsku, potrafił prezentować zagadnienia pedagogiczne w nawiązaniu do wiedzy psychologicznej oraz filozoficznej. Ponadto umiejętnie łączył on pracę w zawodzie bibliotekarza z pracą nauczyciela gimnazjum i wykładowcy akademickiego oraz sprawowaniem obowiązków redaktora w czasopiśmie „Muzeum”.

Szulakiewicz zwróciła uwagę na zasługi Mańkowskiego w zakresie rozwoju pedagogiki akademickiej, ponieważ jako wykładowca przygotowywał przyszłych kandydatów do pracy pedagogicznej, zaś jako publicysta i redaktor dążył do popularyzacji wiedzy pedagogicznej. Wypowiadał się w wielu kwestiach dotyczących ówczesnych problemów pedagogicznych, powinności nauczyciela i jego roli w wychowaniu młodego pokolenia, relacji między szkołą a środowiskiem rodzinnym uczniów, organizacji szkoły. W trosce o pragmatykę nauczycielską Mańkowski przybliżał zagadnienia dotyczące zawodu nauczyciela, a w szczególności jego wykształcenia, realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego, a także działalności na rzecz społeczności szkolnej jak i poza nią. Prezentując główne kierunki jego twórczości pedagogicznej, Szulakiewicz przypomniała zarazem jego bogaty dorobek pisarski, który zawiera wiele interesujących spostrzeżeń dotyczących pracy pedagogicznej. Wiele jego publikacji ukazywało się na łamach redagowanego przez niego „Muzeum”.

Niezwykle ważne dla Mańkowskiego – jak podkreśliła autorka pracy – było przekazywanie w wychowaniu i nauczaniu wartości takich jak prawda, dobro, piękno, a także sprawiedliwość i szlachetność. Zwracał on uwagę także na aspekt kulturowy, religijny i etyczny w edukacji, ponieważ w jego przekonaniu w ten sposób można było osiągnąć harmonijny rozwój człowieka, a przede wszystkim duchowo go doskonalić. Opisując wielość idei i wartości charakterystycznych dla Mańkowskiego, Szulakiewicz stwierdziła: *Płynął z nich jasny przekaz, że celem*

¹⁰ Tamże, s. 83–84.

*edukacji jest kształtowanie w uczących się takich zasad życia, które czyniłyby je mądrym i szlachetnym. A cnota mądrości, szlachetności i pokory nadawałaby życiu człowieka jego sens*¹¹.

Niewątpliwie trzeba stwierdzić, że działalność edukacyjna, społeczno-oświatowa oraz dorobek pisarski Antoniny Machczyńskiej i Bolesława Mańkowskiego znacząco przyczyniły się do wzbogacenia wiedzy pedagogicznej, ponieważ zawierają wiele wartościowych idei, które mogą być wykorzystane przez badaczy różnych subdyscyplin pedagogicznych, np. w zakresie pedeutologii, pedagogiki szkolnej, teorii wychowania, teorii kształcenia, historii myśli pedagogicznej czy edukacji dorosłych.

Oceniając formalny aspekt recenzowanej książki, warto podkreślić, że W. Szulakiewicz do zaprezentowania tej tematyki posłużyła się różnorodnymi źródłami. W bibliografii nie zabrakło materiałów archiwalnych, pochodzących ze zbiorów Dierżawnyj Archiv Lwiewskiej Oblasti (DALO), z Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, źródeł rękopiśmiennych zdeponowanych przez Bibliotekę Narodową i Bibliotekę Ossolineum we Wrocławiu, a także źródeł drukowanych autorstwa A. Machczyńskiej i B. F. Mańkowskiego oraz opracowań dotyczących ich życia, działalności i dorobku pisarskiego. Tak bogata podstawa źródłowa oraz dotychczasowe doświadczenia badawcze autorki pracy pozwoliły na interesujące zaprezentowanie tytułowego zagadnienia. Poza tym narrację wzbogacają trafnie dobrane cytaty i odwołania, które pozwalają lepiej zrozumieć przedstawioną problematykę. Na wartość recenzowanej publikacji wpływa również interesująca oprawa ikonograficzna. Na ciemnozielonej okładce widnieje obraz Carla Spitzwega pt. *Mól książkowy*. Przedstawia on mężczyznę w podeszłym wieku, ubranego w czarny frak, który pośród wspaniałej biblioteki, gdzie półki regałów uginają się pod ciężarem wielu ksiąg, stoi na drabinie i czyta książkę. Postawa starca może świadczyć o dużym zaciekawieniu dziełem, pasji czytania, ale również o poszanowaniu czasu. Starzec, by nie tracić czasu, nie zszedł z drabiny, lecz jedną książkę czyta, drugą trzyma w dłoni, zaś dwie kolejne trzyma pod ręką i między nogami. Jednak w kontekście problematyki zawartej w recenzowanej publikacji można stwierdzić, że zarówno Machczyńska, jak i Mańkowski w swoim życiu nie tracili czasu, o czym może świadczyć wielość inicjatyw, w które się angażowali, oraz wielość publikacji, która wyszła spod ich pióra.

Podsumowując, trzeba stwierdzić, że publikacja *Nauczyciele i ich edukacja. W kręgu idei lwowskiej pedeutologii* z pewnością wzbogaca dotychczasowy dorobek polskiej historiografii w zakresie polskiej myśli pedagogicznej, a zarazem dowodzi istnienia ponadczasowych idei, wartości i zasad, które współcześnie powinny być drogowskazem w wypełnianiu obowiązków zawodowych przez nauczycieli. Poza tym autorka ma świadomość ważności podejmowania dalszych rozważań nad polską myślą pedeutologiczną, dlatego zapowiada kolejne prace nad badaniem kierunków i sposobów myślenia o nauczycielu poprzez

¹¹ Tamże, s. 194.

odwołanie się do poglądów pedagogicznych Adolfa Dygasińskiego, Andrzeja Józefczyka i Józefa Ciembroniewicza. Warto zaznaczyć, że w tym zakresie rozpoczęła już prace, czego przykładem może być artykuł pt. „*O wychowaniu wychowawcy*”: *światopogląd pedeutologiczny Józefa Ciembroniewicza (1877–1929)*, który ukazał się w książce pt. *Amico, socio et viro docto: księga ku czci profesora Andrzeja Kazimierza Banacha* pod redakcją Tomasza Pudłockiego i Krzysztofa Stopki w 2015 roku.

DOROTA GRABOWSKA-PIEŃKOSZ
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu